

и отсылка к экстралингвистической ситуации. Функционируют прономинативы 3-го лица единственного числа и как самостоятельные единицы, не имея распространителей или атрибутивных компонентов. Авторы анализируют факт взаимодействия местоимений 3-го лица единственного числа с двумя тождественными antecedентами, один из которых выступает подлежащим, а другой – именной частью составного именного сказуемого.

Ключевые слова: анафора, дейксис, местоимение, коррелят, номинация, текст, текстовая категория, функция.

Matviichuk T.P., docent

State University of Infrastructure and Technology, Kyiv

Zhytar I.V., lecturer

National Academy of Security Service of Ukraine, Kyiv

THIRD-PERSON PRONOMINATIVES IN THE CORRELATIVE FUNCTION IN ANAPHORIC STRUCTURES

The article deals with the structural organization of correlates of anaphoric constructions, which can be reduced to two types of units: pronouns of the 3rd person and indicative pronouns. The urgency of the article is motivated by the need for a comprehensive analysis of the pronoun's implementation of the textual category of connectivity and the need to determine the specificity of the use of the third-person pronominals in the function of the correlate of the anaphoric constructions. The purpose of the article is to investigate the role of the third-person pronouns in the implementation of the textual category of connectivity, as well as to define the semantics of their generalized concepts.

Third-person pronominals have two types of meanings: an indication of the identical denotative of the previous or following context and the reference to the extra-linguistic situation. The authors analyze the fact of the interaction of pronouns of the third person singular with two identical antecedents, one of which acts as a subjective, and the other – the nominal part of the compound nominal predicate.

Key words: anaphora, deixis, pronoun, correlate, nomination, text, text category, function.

УДК 811.161.2'42

Переломова О.С., доктор філол. н., професор

Сумський національний аграрний університет, Суми

ПРОЦЕС ТВОРЕННЯ КОНЦЕПТУ «УКРАЇНА» В ТЕКСТОВОМУ ПРОСТОРІ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ

У процесі аналізу художніх текстів поетичних творів ми намагаємося розкрити закономірності та мовні засоби творення концепту «Україна» в текстовому просторі поетичних творів. Концепт «Україна» функціонує як поетична парадигма у творах

© Переломова О.С., 2019

різних авторів, реалізуючи загальну ідею, створюючи спільну модель емоційно забарвленого сакрального образу Вітчизни.

Ключові слова: *концепт, Україна, текстовий простір, мовна картина світу, ідіоетнічний образ, інтертекстуальність.*

Національний культурний простір – це інформаційно-емоційне поле (віртуальний і в той же час реальний простір), який має свої константи у вигляді концептів, що з'являються в глибокій давнині й проходять через погляди мислителів, письменників і звичайних носіїв мови аж до наших днів. Концепти є компонентами нашої свідомості і наших знань про світ. І хоч вони є предметом вивчення філософії, психології, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології та інших гуманітарних наук, усе ж найкращий доступ до опису й визначення природи концепту забезпечує мова. Найважливіші концепти кодуються в мові. Мовна картина світу передує концептуальній і формує останню, бо людина здатна розуміти світ і саму себе завдяки мові. Саме в мові закріплюється суспільно-історичний досвід – як загальнолюдський, так і національний. Світорозуміння, світосприйняття, світобачення носія мови складається із сукупності концептів – концептосфери, у якій формується національна мовна особистість. Дослідження концептуальної структури мови дає можливість побачити універсальні та ідіоетнічні риси світобачення народу, його ідіоетнічну мовну картину світу. Центральні концепти відображені в лексиці, бо «культура народу вербалізується в мові, саме мова акумулює ключові концепти культури, трансліюючи їх у знаковому втіленні – словах і граматиці» [8; 78].

У кожного народу існують особливі, тільки йому притаманні співвідношення між універсальними концептами, які визначають національне світобачення й оцінку світу. Але є також і специфічні, етноцентричні концепти, орієнтовані на певний етнос, бо мова, яка дається їй носіям у готовому вигляді, уже з самого початку визначає певну картину світу.

На думку дослідника проблем етнолінгвістики В. Жайворонка, у мовному концепті міститься не лише інтралінгвальна, але й екстралінгвальна інформація, культурний досвід певного етносу [2; 26].

Концепт «Україна» є ментальним утворенням, яке увібрало в себе як інтралінгвальну, так і екстралінгвальну інформацію, а також культурний досвід етносу.

Н. Данилюк, аналізуючи концепт рідної сторони, пропонує розуміти його «як фрагмент знання, ментального образу, який частково вербалізується і знаходить вираження в мові» [1; 243], «як художній етнокультурний концепт, зафіксований у мовній картині світу українського фольклору» [1; 244].

Хоч слово «Україна» й уживалося в усній словесності, проте воно було неоднозначним, бо в різні історичні періоди означало як назву цілого краю, так і окремих його частин. Так, наприклад, літописи й актові документи XIII – XVII ст. ще фіксують назву «україна» не як власну географічну, а лише для номінування окраїнних територій [15; 2–9]. Це підтверджують також тексти народних пісень, де лексема «Україна» стоїть поряд з номінаціями інших земель Південної Русі (Волині, Поділля) або вживається у формі множини – «козацькі україни». І лише в XVII – XVIII ст. топонім поступово поширюється на всю територію аж до Галичини.

Звернімося до словників, щоб з'ясувати лексичне значення поняття (концепту) «Україна». «Словарь української мови» Бориса Грінченка фіксує таку мовну одиницю з основним значенням «1) Країна», і лише друге значення включає поняття «український народ» «2) Україна, Малоросія – страна, заселенная украинским народомъ. Так звана по письменські Мала Россія, а по народньому Україна» [11; 330]. Зауважмо, що навіть у 1909 році словник української мови не дає чіткого і в повному об'ємі визначення цього поняття, яке б дорівнювало концепту як ментальному національно-специфічному утворенню, планом вираження якого є вся сукупність знань про даний об'єкт. І це не дивно, бо не лише словник Б. Грінченка, а навіть академічний «Словник української мови» в 11 томах (1971–1980) подає такі значення слова «Україна» з позначкою «застаріле»: «**Україна** – територія уздовж меж держави, біля її краю. **Україна** – країна, край» [12; 422].

Отож ні за часів царизму, ні за умов тоталітаризму значення цього слова не могло передавати змісту поняття, бо офіційно, що відобразили словники, це явище дійсності не визнавалося. А концептами стають тільки ті явища дійсності, котрі є актуальними й цінними для певної культури. Крім того, концепт містить у собі не лише значення слова, яке відображає той предмет, для назви якого це слово правильно вжито. Концепт – це головним чином смисл слова, де поряд з денотативним значна вагомість конотативного значення (у вигляді емоційного, експресивного, аксіологічного забарвлення). Він також відображає уявлення носіїв культури про ті чи інші явища, які стоять за словом у всьому різноманітті його асоціативних зв'язків. Саме тому складається така ситуація, коли концепт (поняття) «Україна» виформовується в художньому дискурсі значно раніше й поступово «прищеплюється» у свідомості носіїв мови.

У народнопоетичній творчості поступово вималюється персоніфікований образ України (*Зажурилась Україна, Вся **Вкраїна** плаче*).

Розгляньмо, як відбувається процес творення засобами художньої мови концепту «Україна» в поетичному просторі від Т. Шевченка до наших днів та зафіксуємо інтертекстуальні ознаки цього процесу.

Зусією «емоційністю, симпатією», великою любов'ю й усупереч великодержавницькій офіційній думці Тарас Шевченко започатковує формування означеного концепту як ідеообразу вітчизни. Уже з перших творів поета («Кобзар», 1840) постає ментальна Україна та її славне минуле. Шевченко зовсім не пише про події особистого життя, зате центром його творчості, духовного світу є вітчизна-Україна. За статистичними підрахунками, стверджує Ю. Шевельов, у повному корпусі Шевченкової поезії слова *Україна* і *український* ужито 269 разів [3; 12].

Д. Наливайко зазначає: «У літературі романтизму, як ніколи, багато поетів, які були палкими патріотами своєї вітчизни, її співцями й захисниками, борцями за її свободу й пророками, проте небагато знайдеться й серед них (тут на пам'ять приходять Міцкевич і Петєфі), у кого зосередженість на ідеообразі вітчизни сягала б такої всепроникності, такої духовної і емоційної напруги» [9; 203]. Характерно, що й у всі наступні періоди творчості Тараса Шевченка аксіологічним центром його поетичного світу лишається Україна. Концепт «Україна» в Шевченка не мислиться без національного дискурсу, ідеї романтичного націоналізму XIX ст. Ця ідея глибоко ввійшла в його мисленнєво-ментальний світ, що починається з любові до рідного краю, замилювання його красою:

І все то те, вся країна,
Повита красою,
Зеленіє, вмивається
Дрібною росою,
Споконвіку вмивається,
Сонце зустрічає.
І нема тому почину,
І краю немає! [17; 221].

Любов до рідного краю розумілася поетом як вроджена, що перебуває поза осмисленням цього почуття. Постає «живий» образ країни (України), не статичний, а динамічний, що досягається вживанням дієслів на позначення дій, притаманних живій істоті – *вмивається, зустрічає*. І все ж краса рідного краю викликає не лише замилювання, але й убоління за свій народ, знедоленість якого на тлі цієї краси ще більш увиразнюється:

І все то те... Душе моя.
Чого ти сумуєш?
Душе моя убогая,
Чого марно плачеш?
Чого тобі шкода? хіба ти не бачиш,
Хіба ти не чуєш людського плачу? [17; 221].

Повторюваний декілька разів знак питання в наведеному контексті є тим виражальним графічним засобом, що посилює експресію контрасту, на фігурі якого й вибудовується концептуальний образ знедоволеної України, забарвлений емоцією автора. Тарас Шевченко був поетом бездержавної нації з тяжкою історичною долею, нації поневоленої і приниженої. Але він ніколи не шукав для себе особисто кращої долі поза межами національної спільноти. Його любов до України вірна й безумовна, вона для нього над усе. Тільки таке розуміння вітчизни й усвідомлення своєї жертвовної «прометеївської» місії може дати поштовх спільноті до пробудження національної самосвідомості. Тому поет мав моральне право вдаватися до імперативів (*любить, молить*) у своїх текстах, адресованих нації:

Свою Україну *любить*.
Любить її... Во время люте,
В останню тяжкую минуту
За неї господа *молить* [17; 362].

Що ж до себе, то його вимогливість значно зростає, поет свідомий своєї місії, міра жертвовності надзвичайно велика, він готовий навіть до самозабуття і навіть (неймовірно для віруючої людини!) до святотатства в ім'я України. Тільки така любов може бути животворною:

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні.
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині –
Однаковісінько мені [17; 353].
Та *не однаково* мені,
Як Україну злії люде

Присплять, лукаві, і в огні
Її, окрадену, збудять...
Ох, не однаково мені [17; 354].
Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого бога,
За неї душу погублю [17; 197].

Синсемантична мовна одиниця – вигукове слово *ох* – несе на собі найбільше емоційно-сміслові навантаження в тексті поетичного твору і стає ключем до розуміння його глибинного концептуального змісту. Дієслівна рима *люблю – погублю* підкреслює готовність до жертвності, а доконаний вид майбутнього часу – *погублю* – є тією граматичною формою, яка переконує в рішучості наміру.

Болем і співчуттям наповнене звертання поета до вітчизни: «*безталанна вдово, моя нене, удово небого*», і все ж він вірить, що прийде час, коли «*сонце встане*» і «*твої малі діти на ворога стануть*».

Вірою в краще майбутнє і пристрасною любов'ю до України пройнятий і «Заповіт», де поет виступає заступником свого знедоленого народу перед Богом і готовий молитися йому лише тоді, коли його народ здобуде свою долю:

Як понесе з *України*
У синєє море
Кров ворожу... отойді я
І лани і гори –
Все покину і долину
До самого бога
Молитися... а до того
Я не знаю бога [17; 331–332].

Така експресія пояснюється почуттям до України, яка «понад усе», тому цілком умотивованою є гіпербола про ріки «*крові ворожої*». Не руйнації й ненависті прагнув Шевченко, а мріяв про тихий рай в Україні, де всі будуть жити єдиною сім'єю «*великою, вольною, новою*», тому й звертався у своєму посланні «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам...»:

Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата, –
Нехай *мати усміхнеться,*
Заплакана мати [17; 314].

Віра в краще майбутнє України була визначальною для поета протягом усього життя. У 1860 році у вірші «І Архімед, і Галілей» він писав:

І на *оновленій землі*
Врага не буде, супостата,
А буде син, і *буде мати,*
І будуть люде на землі [17; 646].

Духовний імпульс віри в майбутню щасливу долю України був переданий наступним поколінням митців слова.

Почуттєве сприйняття вітчизни – України-Русі спостерігаємо в художній картині світу І. Франка. Він продовжує творення концепту «Україна» у своїх поетичних творах, доповнюючи відповідне поняття своїм баченням й усвідомленням особистої відповідальності за недолу «*сердечної нени*» (діалог «Поклони»):

Україно, ти моя сердечна нене!

Не лай мене, *стражденна*, незабута,

Що не дало моє життя злиденне

Того, що ждати ти могла від мене! [16; 61].

Іван Франко також продовжує Шевченкову традицію розуміння патріотизму як розбудження народу від сплячки («Сідоглавому»):

Ти, брате, любиш *Русь*,

Як хліб і кусень сала, –

Я гавкаю раз в раз,

Щоби вона не спала [16; 61].

Таким він бачить своє завдання, бо:

У мене ж тая *Русь* –

Кривава в серці рана [16; 61].

Концепт «Україна» в І. Франка має передусім етноцентричне наповнення. Це яскраво засвідчує пролог до поеми «Мойсей», де емоційне вболівання за долю свого народу досягає апогею. Питання про право на гідне життя народу для поета стає питанням про перспективу існування України. І все ж, якою б гіркою не була реальність становища народу, відображена в тексті за допомогою кваліфікативних означень (*замучений, розбитий*) та порівнянь (*мов паралітик*), І. Франко з першого рядка тексту ідентифікує себе з цим народом, беручи на себе відповідальність за таке його становище (на це вказує інтимізуючий мовний елемент – займенник *мій*):

Нараде мій, замучений, розбитий,

Мов паралітик той на роздорозжжю,

Людським презирством, ніби струпом, вкритий!

Твоїм будучим душу я тривожу... [16; 93].

Такий спосіб образного мислення і світовідчужання І. Франка близький до Шевченкового (жагуча любов «понад усе»), а також віра у світле майбутнє народу (= України):

О ні! Не самі сльози і зітхання

Тобі судились! *Вірю в силу Духа*

Та прийде час, і ти огнистим видом

Засяєш у народів вольнім колі,

Труснеш Кавказ, впережешся Бескидом,

Покотиш Чорним морем гомін волі

І глянеш, як *хазяїн домовитий,*

По *своїй хаті* і по *своім полі* [16; 94].

Інтертекстуальність зазначених поетичних текстів має глибинний характер, що реалізується в мовних знаках, які породжують у читача асоціації з претекстами (*народів вольне коло* (І. Ф.) – *сім 'я велика, вольна, нова* (Т. Ш.); *по своїй хаті* (І. Ф.) – *в своїй хаті* (Т. Ш.).

Про бездоленість України говорить у своїх творах також і Леся Українка в першому ж вірші раннього циклу «Сім струн». Початковий рядок вірша «ДО» – поширене звертання до України – бездольної матері:

До тебе, *Україно*, наша *бездольная мати*,

Струна моя перша озветься.

Але в останній строфі все ж звучить віра в те, що:

І, може, тоді завітає та доля жадана

До нашої рідної хати,

До тебе, моя ти *Україно* мила, кохана

Моя *безталанная мати!* [6; 146].

Ключові слова – *Україна-мати*, *заплакана мати*, *сердечна*, *страждєнна няня*, *бездольная мати*, *безталанная мати*, *Україна убога* – є тими інтертекстуальними лексичними одиницями, що формують концептуальний образ України в текстовому просторі поетичних творів, автори яких, будучи світоглядно близькими, не лише створюють традицію, а й формують національну самосвідомість, пробуджують національну гідність. Концептуальний образ наповнюється додатковими прирощуваннями індивідуально-авторських смислів, виформовуючись в об’ємний концепт з усіма його конотативними значеннями. Міжтекстовий зв’язок не втрачається і в подальшій поетичній творчості митців слова, хоча на іншому часовому зрізі концепт «Україна» в художньому дискурсі набуває дещо інших акцентів. Продовжується започатковане Шевченком формування концепту, до того ж воно не втрачає своєї актуальності й емоційності, яка була притаманна попередникам.

«Слово про рідну матір» – так назвав у 1941 році пристрасну ораторію поет-патріот М. Рильський, адресуючи її своїм співвітчизникам на окупованій фашистами Україні. Інтертекстуальні елементи ораторії – ремінісценції, алюзії в конкретному мовному вияві етнокультурознакових імен, назв художніх творів, географічних назв, пов’язаних з подіями героїчного минулого, прямих і трансформованих цитат зі «Слова о полку Ігоревім» створюють ментальний образ Вітчизни, наповнюють концепт «Україна» аксіологічною конотацією – вірою в незнищенність України як культурної цінності, високоорганізованої цивілізації:

Благословен той день і час,

Коли прослалась килимами

Земля, яку сходить Тарас

Малими босими ногами,

Земля, яку скропив Тарас

Дрібними росами-сльозами.

Благословенні ви, сліди,

Не змиті вічності дощами,

Мандрівника Сковороди

З припорошілими саквами,

Що до цілющої води

Простує, занедбавши храми;

Благословен мечів ясних
Огонь, отчизни охорона,
Іржання коней бойових,
Морських походів даль солона,
І «*Енеїди*» владний сміх,
Полтави тихої корона.
Гаряча дума Кобзаря,
Що і в огні не спопеліє,
І молоток *Каменяра,*
І струни *Лисенка* живії,
І слави золота зоря
Круг *Заньковецької Марії!*

Гримить *Дніпро*, шумить *Сула*,
Озвались голосом *Карпати*,
І клич *подільського села*
В *Путівлі* сивому чувати.
Чи совам зборкати орла?
Чи правду кривді подолати?

О *земле рідна!* Знаєш ти
Свій шлях у бурі, у негоді!
Встає народ, гудуть мости,
Рокочуть ріки ясноводі!..
Лисці брешуть на щити,
Та сонце устає – на Сході! [10; 181–183].

І хоч автор поетичного твору жодного разу й не вживає слова «Україна», не виникає сумніву, про яку «землю рідну», «рідну матір» йдеться, бо концепт «убирає в себе значення багатьох лексичних одиниць», «акумулює культурний рівень кожної мовної особистості» і «реалізується не лише в слові, але й у словосполученні, висловлюванні, дискурсі, тексті» [8; 79, 80]. У тексті твору постає неповторний образ України – Тарасової землі:

Настане день, настане час –
І розіллється знов медами
Земля, що *освятив Тарас*
Своїми муками-ділами,
Земля, що *окрилив Тарас*
Громовазвукими словами [10;182].

Високий стиль поеми-ораторії забезпечує, відповідно, високе емоційне напруження, що пробуджує патріотизм. Такою ж емоційною наснагою й глибоким патріотизмом пройнятий і твір А. Малишка цього періоду «Україно моя». Поет заявляє:

Україно моя, мені в світі нічого не треба,
Тільки б голос твій чути і ніжність твою берегти [7; 156].

Високий рівень цінності України виявляється в тому, що поет готовий до самопожертви, аби звільнити її від страждань:

Буду дихати, падать, рости й *воювать до загину*,
Бо великий наш гнів, бо дорога рівнішою є.
Я візьму твого горя і смутку важку половину
У розтерзане, горде, нескорене серце моє!

І піду, як Микула, пригнуся, потемнію від ноші,
Висхну, спрагою битий, можливо впаду на сліду,
Але бачити буду: цвіти зацвітають хороші
У твоїм, *Україно*, зеленим і вічним саду [7;158 – 159].

У текстовому просторі поетичних творів інтертекстуальна природа творення концепту «Україна» виявляється в діахронічному вимірі.

Вірш Ліни Костенко «Біль єдиної зброї» присвячено мові. Сама назва його є трансформованою, а епіграф – прямою цитатою з Лесі Українки. Ліна Костенко продовжує формування концепту «Україна» зі зміщенням акценту на важливість збереження української мови, що дорівнювало (за умов панування ідеї про злиття всіх націй у міфічний, протиприродний єдиний радянський народ) збереженню самої України як такої, бо тільки національна мова зберігає код нації й забезпечує зв'язок поколінь.

Отож, на думку Ліни Костенко, **збереження національної мови** є неодмінною умовою існування **України** та її **народу**. І якщо на початку вірша назву України замінено емоційно-інтимним звертанням «мій рідний краю», то в передостанній строфі поетеса стверджує:

Шматок землі,
ти **звешся Україною**.

Ти **був** до нас. Ти **будеш** після нас [5; 208].

Таке твердження наповнене впевненістю в незнищенності мови, рідної землі, народу, бо те, що здобує так тяжко і не одним поколінням, набуває сакрального значення:

Добірним зерном *колосилась мова*.

Вона як хліб. Вона мені свята.

І кров'ю предків тяжко пурпурова [5; 208].

Інтертекстуальний елемент ремінісценції (*твоя поетеса була Українкою*) довершує авторське наповнення концепту: той, хто розвивав і плакав рідну мову, творив саму Україну, заперечуючи Малоросію як меншовартісне, принизливе для свідомого українця поняття, як це зробила фізично, але не духом, слабосила дівчина Лариса Косач, назвавши себе так виключно для того часу Українкою:

Коли ти навіть звався – **Малоросія**,

Твоя поетеса була **Українкою!** [5; 208].

Тривога за долю України звучить також у Стусових рядках. З притаманним поетові трагічним світовідчуттям він б'є на сполох, щоб розбудити сонних співвітчизників, а не чекати, доки «злії люде» Україну «присплять, лукаві, і в огні її, окрадену, збудять»:

А де ж *Україна*? Все далі, все далі, все далі.

Наш дуб предковичним убравсь порохном.

Украдене сонце зизить схарапудженим оком,

мов кінь навіжений, що чує під серцем метал.

Куріє країна, кривавим збігає потоком [14; 398].

У період хрущовської «відлиги» молодий поет В. Симоненко, геть відкинувши споконвічний комплекс меншовартості українця, зухвало й сміливо заявляє про унікальність своєї вітчизни – України («*Хай мовчать Америки й Росії, коли я з тобою говорю*»). Йому ж належать і ті слова про глибокий патріотизм, які стали вже крилатими («*Можна все на світі вибирати, сину, Вибрати не можна тільки Батьківщину*»), і стосуються вони лише України, а не вітчизни-Радянського Союзу, на що є пряма вказівка в тексті вірша (*білява хата, прийдуть з України верби і тополі*). Таке розуміння Батьківщини-України є доповненням до формування концепту в нових умовах суспільно-політичного життя, яке могло постати лише на попередньому набутковій саме, знову ж таки, в художньому дискурсі.

Емоційно наснажений образ України живе в душах і поетичних образах тих, хто з різних життєвих причин назавжди відірвався від неї. Мовознавець Н. Сологуб розкриває своєрідність словесного вираження образу України у мовотворчості поета з канадської діаспори Яра Славутича, зазначивши, що «саме слово «Україна» в нього вживається відносно рідко. Але названа чи неназвана цим словом (передана іншими словесними засобами), ця реалія залишається стрижнем мовотворчості поета. Відчуття вітчизни й материзни – «українське вічності чуття» пронизує всю його поезію. Світоглядна позиція Яра Славутича втілюється в цьому образі не в своєму абстрактно-логічному вигляді, а в живому переплетенні з емоціями, оцінками...» [13; 17].

У цьому образі в номінаціях предметів побуту, географічних назв, символіки постають реалії життя і поетика рідного краю, які є ностальгійними знаками в авторській інтерпретації:

Земле моя, що стелила барвінок під ноги,

Пальці дитячі голубила після дощу,

Явою стань на чужинні безмежні дороги...

Рідна, єдина, в мережаній простій киреї,

Другої в світі такої ніде не знайти! [18; 228].

Я пригадаю степові могили,

Сади вишневі, села біловиді,

Могутній плін широкого Славути,

Найкращі в світі затишині гаї [18; 29].

Я ваші навіки, степові широти,

Зелені зарви рідного Дніпра [18; 176].

Твоя святість – твій рідний Київ... [18; 431].

Ці ностальгійні мотиви продовжують формування концепту «Україна», доповнюючи його ціннісною домінантою концепту. Таке сприйняття Вітчизни-України з далекої чужини єднає поетичні тексти Яра Славутича з текстами віршів О. Олеса, написаних ним у безнадії повернутися в рідний край.

Творення концепту «Україна» в текстовому просторі поетичних творів триває й сьогодні, не втрачаючи своєї актуальності. У непростих умовах сьогодення поети знаходять ті мовні одиниці, які передають суть поняття в поетичних формулах, наповнюючи традиційну образну народну символіку індивідуальною емоцією, продовжуючи образну

парадигму концепту. Зразком такого нарощування концептуально значущих художніх смислів може бути вірш В. Калашника «Україні»:

Я не клянусь тобі в любові

І за недолю не клену.

Але завжди ношу з собою

Калину й вітку полину.

Вони живі любові свідки.

Я з ними твій, а не нічий.

Лише в калиновому світі

Полин недолею гірчить [4; 35].

Через фольклорну символіку автор висловлює своє глибоке почуття до Вітчизни-України і філософську ідею про те, що краса і любов завжди мають присмак гіркоти. Такий прийом є традиційним засобом художньої творчості, свідомою авторською настановою на інтертекстуальне підключення до національного коду через архетипні образи.

Індивідуально-авторські компоненти художнього концепту в процесі творення спільної моделі поетичного образу України протягом певного історичного періоду стають фрагментами концептуальної картини світу українців, вербалізованим вираженням ментального образу Вітчизни.

Отже, стає очевидним, що формування концепту «Україна» триває й досі, а художній дискурс і сьогодні залишається провідним у його творенні й прищепленні у свідомість українського етносу.

Концепт «Україна» стає знаком, що виконує в національному художньому дискурсі апелятивну функцію, розпізнавання й трактування якого виявляє ідеологічні, політичні позиції адресанта й адресата (автора й читача), аксіологічні настанови суспільної думки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Данилюк Н. О. Концепт рідної сторони у мові української народної пісні / Н. О. Данилюк // *Ucrainica III. Současná ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury. 1. část / Sborník článků.* – Olomouc: UP v Olomouci, 2008. – P. 243–248.
2. Жайворонок В. В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук / В. В. Жайворонок // *Мовознавство.* – 2004. – № 5–6. – С. 23–35.
3. Забужко Оксана. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / Забужко Оксана. – К. : Факт, 2006. – 148 с.
4. Калашник В. С. Біла зоря : Поезії / Калашник В. С. – Х. : Майдан, 2006. – 78 с.
5. Костенко Ліна. Біль єдиної зброї / Ліна Костенко // *Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. / [упорядники: Василь Яременко(Україна), Євген Федоренко (США)].* – К. : Рось, 1994. – 688 с.
6. Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1975. – 448 с.
7. Малишко А. С. Вибрані твори : у 2 т. / А. С. Малишко / [упоряд. Л. Забашта, В. Малишко : передм. Д. Павличка]. – К. : Дніпро, 1982.
8. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : [учебное пособие] / Маслова В. А. ; [3-е изд., перераб. и доп.]. – Мн. : ТетраСистемс, 2008. – 272 с.

- Наливайко Дмитро. Теорія літератури й компаративістика / Наливайко Дмитро. – К. : Вид дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 347 с.
9. Рильський Максим. Твори : у 2 т. / Максим Рильський. – К. : Дніпро, 1976.
 10. Словарь української мови : у 4 т. / [упорядкував з дод. власн. матеріалу Б. Грінченко]. – К., 1907 – 1909. – (Зібр. ред. журн. «Києв. старина»).
 11. Словник української мови : у 11 т. – К. : Наукова думка, 1971 – 1980. Т. 10. – 1979. – 659 с.
 12. Сологуб Н. М. Мовний портрет Яра Славутича / Сологуб Н. М. – К. : Дніпро ; Вінніпег : Українська Вільна Академія Наук, 1999. – 153 с.
 13. Стус В. За літописом Самовидця / В. Стус // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. / [упорядники Василь Яременко (Україна), Євген Федоренко (США)]. – К. : Рось, 1994. – 688 с. Т. 2. – 1907. – 564 с.
 14. Толочко П. Назва «Україна» в південно-руських літописах і актових документах / П. Толочко // Київська старовина. – 1994. – С. 2–9.
 15. Франко І. // Антологія української поезії : у 6 т. / [упоряд. М. Грицай, Н. Жук, П. Сіренко]. – К. : Дніпро, 1984.
 16. Шевченко Тарас. Твори : у 3 т. / Тарас Шевченко. – К., 1961.
 17. Яр Славутич. Твори, т. I, Київ, «Дніпро», 1994.

Переломова Е.С., д-р філол. н., професор
Сумської національної аграрної університет, Суми

ПРОЦЕСС СОЗДАНИЯ КОНЦЕПТА «УКРАИНА» В ТЕКСТОВОМ ПРОСТРАНСТВЕ ПОЭТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

В процессе анализа художественных текстов поэтических произведений мы пытаемся раскрыть закономерности и языковые средства создания концепта «Украина» в текстовом пространстве поэтических произведений. Концепт «Украина» функционирует как поэтическая парадигма в произведениях разных авторов, реализую общую идею, создавая общую модель эмоционально окрашенного сакрального образа Родины.

Ключевые слова: *концепт, Украина, текстовое пространство, языковая картина мира, идиоэтнический образ, интертекстуальность.*

Perelomova O.S., Professor
Sumy National Agrarian University, Sumy

THE PROCESS OF CREATING THE CONCEPT «UKRAINE» IN THE TEXT SPACE OF POETRY

In the process of analysis of the artistic texts of poetry, we try to reveal the laws and linguistic means of creating the concept «Ukraine» in the text space of poetry. The concept «Ukraine» functions as a poetic paradigm in the works of different authors, realizing the general idea, creating common model of emotionally painted sacred image of the Fatherland.

Key words: *concept, Ukraine, text space, linguistic picture of the world, idioethnic image, intertextuality.*